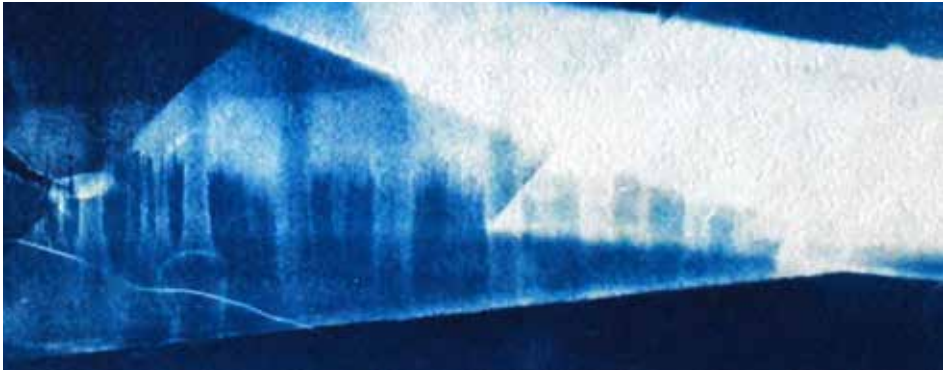

KONFERENCIJŲ APŽVALGOS

Violeta Mackialo. *Kelionė tęsiasi. Gilyn, (fragmentas)* 2022
21,5 × 19 cm, cianotipija, ofortas, monotipija

Lietuvos filosofijos trajektorijos

2022 m. lapkričio 17–18 d. Lietuvos kultūros tyrimų institute įvyko respublikinė mokslinė konferencija „Lietuvos filosofijos trajektorijos“, kurią surengė to paties instituto Lietuvos filosofijos istorijos skyrius, minėdamas Pasaulinę filosofijos dieną, kuri UNESCO nutarimu nuo 2005 m. švenčiama trečiąjį lapkričio ketvirtadienį. Konferencija taip pat buvo transliuojama Zoom platformoje.

Atidarydama konferenciją, žodį tarė LKTI Lietuvos filosofijos istorijos skyriaus vedėja doc. dr. Rūta Marija Vabalaitė. Ji pasveikino visus su Pasauline filosofijos diena, pažymėjo Lietuvos filosofinės tradicijos ilgaamžiškumą ir platumą, jos sąsajas su pasauline filosofija ir palinkėjo visiems kūrybingo darbo ir atradimo džiaugsmo.

Konferencijos darbas buvo organizuojamas šešiomis sesijomis – *Lietuvos filosofijos epochų kontūrų, Epistemologijos ir socialinės filosofijos, XVII–XIX a. politinės filosofijos, XX–XXI a. politinės filosofijos, Religijos filosofijos ir Filosofinės antropologijos*. Iš viso buvo perskaitytas 21 pranešimas, iš kurių 1 pranešimas – nuotoliniu būdu.

I sesija: *Lietuvos filosofijos epochų kontūrai*

Dalius Viliūnas savo pranešimą skyrė Apšvietos filosofijai ir jos raidos ypatybėms aptarti. Pranešėjas siūlė Apšvietos filosofijos raidoje skirti tris laikotarpius – *parengiamąjį* (XVIII a. vidurys), *brandųjį* (XVIII a. 7 dešimtmetis – XVIII a. pabaiga)

ir *baigiamąjį etapą* (1799–1835). Pasak Viliūno, pirmajame etape scholastinė logika keičiama Wolfo-Leibnico mokyklos logika. Tačiau filosofijos branduolys dar išlieka scholastinis. Ji suprantama kaip privaloma lotyniška postulatų, definicijų pobūdžio disciplina. Antrajame etape filosofija tampa gyvenimišku dalyku ir yra plačiosios švietimo praktikuojama. Trečiajame etape filosofija vėl suklesti kaip universitetinė disciplina su visomis tradicinėmis subdisciplinomis – logika, metafizika, etika, taip pat filosofijos istorija, proto kritika ir antropologija. Įvertinęs menką jo ištirtumo laipsnį, brandžiajam etapui Viliūnas skyrė daugiausia dėmesio. Kalbėdamas apie personalijas, prelegentas nurodė, kad šio laikotarpio filosofijoje vyravo dvasininkai (teigė, kad iš 11 vertų paminėti filosofų jų buvo 9), o tai savo ruožtu lėmė, kad Lietuvoje didžiausią svorį turėjo katalikiškoji, o ne radikali (laisvamaniškoji ir ateistinė) Apšvietos filosofija. Be nuosaikumo, pranešėjo teigimu, brandžioji Apšvietos filosofija dar pasižymėjo: 1) rašoma nacionaline (pagal to meto aplinkybes, lenkų) kalba, 2) vyrauja progresyvizmo, prakticismo, empirizmo, deizmo ir natūralistinės ontologijos idėjos, 3) estetikoje įsitvirtina klasicizmo principai, 4) filosofinių tyrimų metodologijoje klesti eklektizmas ir 5) savęs kaip apšvietųjų priešpastatymas ankstenės epochos žmonėms („Apšvietos savimonė“). Baigdamas pranešimą, Viliūnas pažymėjo, jog brandžiojo laikotarpio galime stebėti ženkliai išaugusį filosofinių tekstų vertimą

į nacionalinę (lenkų) kalbą. Pasak jo, šis faktas Lietuvos ir užsienio istoriografijoje kol kas yra deramai neįvertintas ir laukia savo tyrinėtojų.

Romo Juzefovičiaus pranešimas klausytojus iš Apšvietos nukėlė į XX a. trečiojo dešimtmečio pradžios Kauną. Prelegentas detalai aptarė filosofijos studijų organizavimo pradžią. Jos ieškoti siūlė ne 1922 m., kai buvo įsteigtas Lietuvos universitetas, o dviem metais anksčiau – 1920 m. Kaune pradėjusiuose veikti Aukštuosiuose kursuose. Juzefovičius teigė, kad Aukštieji kursai buvo organizuojami kaip daugia-profilinės studijos, kuriose derama vieta buvo numatyta ir filosofijai. Buvo vadovaujamasi nuostata, jog filosofijos istorija turi būti dėstoma ją siejant su bendraisiais kultūros raidos procesais. Tokia nuostata leido filosofiją labai gerai susieti su humanitariniais, gamtos ir teisės mokslais. Kuriant studijų programas, apibrėžiant filosofijos dalykų vietą jose ir dėstant juos didelį vaidmenį atliko trys asmenybės: Jonas Vabalas-Gudaitis, Pranas Dovydaitis ir Stasys Šalkauskis. 1922 m. vasario 16 d. Aukštieji kursai buvo pertvarkyti į Lietuvos universitetą. Lietuvos universitete filosofija pateko į bendrųjų kursų tarpą. Universitete egzistavo trys filosofijos katedros: viena – teisių, antra – humanitarinių mokslų, o trečia – filosofijos-teologijos fakultete. Filosofiją jame dėstė minėtieji Dovydaitis ir Šalkauskis, taip pat Vosylis Sezemanas, Levas Karsavinas ir Leonas Bistras. Juzefovičius teigė, kad nuo 1922 m. universitete buvo numatyta rengti ir mokslo daktarus. Tačiau humanitarinių mokslų disertacijų rengimas išibėgėjo labai lėtai. Pirmoji filosofijos disertacija buvo apginta latvio

Aleksandro Veidemano tik 1927 m., o iš viso jų per tarpukarį – šešios.

Ieva Deviatnikovaitė organiškai pratęsė Juzefovičiaus pranešimą apie filosofijos studijas tarpukario Lietuvoje. Ji apžvelgė, kaip tuo metu vyko teisės filosofijos ir teisės teorijos studijos, kurios tada vadinosi teisės filosofijos istorijos ir teisės enciklopedijos studijomis: pristatė dėstytojus, naudotus tekstus ir studentų diplominių darbų temas. Pranešėja nurodė, kad ilgiausiai teisės filosofijos istoriją ir teisės enciklopediją dėstė Petras Leonas – nuo 1922 iki 1935 m. O pirmieji teisės filosofijos darbai pasirodė 1923 m. Tais metais kunigas Jonas Skruodys išleido knygėlę „Teisės filosofija“. 1924 m. Leonas publikavo „Teisės enciklopedijos paskaitas“ (1931 m. išėjo papildytas šių paskaitų leidimas), 1926 m. – teisės filosofijos paskaitų užrašus, o 1928 m. – pirmąjį Lietuvoje teisės filosofijos vadovėlį. 1937 m. Domas Krivickas išleido teisės enciklopedijos paskaitų užrašus. 1924 m. pasirodė studentų išverstas Karlo von Gareiso veikalas „Teisės enciklopedija ir metodologija“. „Reikšmingi buvo ir kitų teisininkų, filosofų, visuomenininkų (Prano Dovydaičio, Juozo Gobio, Prano Mantvydo, Izidoriaus Tamošaičio ir kt.) straipsniai periodiniuose leidiniuose „Logos“, „Kultūra“, „Židinys“, „Vairas“⁴⁴, – kalbėjo Deviatnikovaitė. Prelegentė pažymėjo, kad savo diplominiuose darbuose studentai taip pat rašė teisės enciklopedijos ir filosofijos temomis. Jie domėjosi teisės ir dorovės, jėgos ir teisės santykiais, prigimtinės teisės koncepcija, pozityviaja teise, procesais, vykstančiais Sovietų Sąjungoje, fašistinėje Italijoje ir nacistinėje Vokietijoje, valstybių valdymo formomis, Makiavelio absoliutinės monarchijos teorijos pagrindais, Jeano-

Jacqueso Rousseau, Immanuelio Kanto, Georgo Hegelio ir kitų mąstytojų teisės filosofija. Taip pat gvildeno valstybės ir visuomenės, valstybės ir politinių partijų santykius, visuomenės susiskirstymo problemas ir gilinosi į diktatūros esmę įvairių politinių santvarkų kontekste bei kitus panašius klausimus.

Pirmąją sesiją užbaigė **Laurynas Peluritis**. Savo pranešimą jis skyrė sovietinės Lietuvos filosofijos raidos periodizacijos problemoms aptarti. Jis kritiškai pristatė jau egzistuojančius to laikotarpio periodizacinius modelius (Gintaro Kabelkos, Andrzejaus Walickio ir Helenos Sheehan) ir pateikė savąjį variantą. Peluritis siūlė sovietinės Lietuvos filosofijos raidą dalinti į penkis tarpsnius: 1944–1955 m. (stalinizmo), 1956–1967 m. („atlydžio“), 1968–1979 m. („liberalios“ stagnacijos), 1980–1986 m. (kokybinių ir kiekybinių pokyčių laiko) ir 1987–1989 m. (*perestroikos* ir Atgimimo epochos). Aptardamas kiekvieną tarpsnį, pranešėjas nurodė kiekvienam iš jų būdingus politinius, institucinius ir teorinius įvykius bei asmenybes. Peluritis ginčijo sovietinės Lietuvos filosofijos istoriografijoje gajų požiūrį, kad iki 1960 m. sovietinėje Lietuvoje filosofijos iš esmės nebuvo. Taip pat atreipė dėmesį, kad 1956–1967 m. Lietuvoje tokio Atlydžio, koks buvo Maskvoje ir Leningrade, neegzistavo. Jo teigimu, tuo metu Lietuvoje buvo siekiama iš naujo sutvirtinti marksistinės filosofijos pozicijas.

II sesija: *Epistemologija ir socialinė filosofija*

Antrosios sesijos darbą pradėjo **Vytis Valatka**, perskaitydamas pranešimą „Logikos

statuso, objekto ir kilmės interpretacija Jokūbo Ortizo logikos paskaitose“. Jokūbą Ortizą prelegentas trumpai pristatė taip: jis buvo devintasis Vilniaus universiteto profesorius, kilęs iš Ispanijos Kapros miesto ir pas mus dėstęs tarp 1594 ir 1598 m. Kalbėdamas apie Ortizo logikos statuso supratimą Valatka įrodinėjo, kad pastarasis buvo pasirinkęs XVI–XVIII a. populiarią eklektinę scholastinę koncepciją, kuri apjungė okamistinę poziciją, laikiusią logiką tam tikra praktinio mokslo rūšimi, ir aristotelinį požiūrį, logiką traktavusį vien kaip bendrąją scholastinių mokslų instrumentą. Logikos objekto klausimu, – tęsė pranešėjas, – Ortizas laikėsi tomistinio realizmo pozicijos, logikos objektais pripažinusios realius esinius – tinkamai atliekamus žmogaus intelekto veiksmus. O aiškindamas logikos mokslo kilmę, Valatkos teigimu, Ortizas laikėsi tradicinio scholastinio požiūrio, kildinusio logiką iš refleksyvios žmogiškosios patirties.

Gintaras Sungaila gilinosi į Petro Mohylos (1596–1647) laikais įvykusią stačiatikių (ortodoksų) humanitarinės minties transformaciją, jos pobūdį ir metodus. Pranešėjas teigė, kad Mohyla yra svarbi Ukrainos kultūros figūra. Jo veikla pirmiausia sietina su Kijevo kolegiumo, vėliau tapusio akademija, įsteigimu. Šioje akademijoje vyravo kalbų įvairovė: buvo dėstomos lotynų, graikų ir bažnytinė slavų kalbos; studentai tarpusavyje bendravo ir savo darbus skelbė lenkų kalba; vadovėliai buvo parašyti lotynų kalba, ja buvo skaitomos ir dauguma paskaitų. Dėl šios kalbų įvairovės akademijos įtaka peržengia dabartinės Ukrainos kultūros ribas. „Tarpautinį Mohylos projekto pobūdį, – sakė

Sungaila, – liudija ir jo parašytas pirmasis ortodoksų katekizmas, kuris vėliau patvirtinamas kaip oficialus viso pasaulio ortodoksų tikėjimo išpažinimas. Katekizmas pasižymėjo ortodoksams nebūdinga logine dogmų išdėstymo tvarka, kuri buvo nusižiūrėta nuo jėzuitų. “Jį parašyti Mohylą paskatino po Brasto unijos 1596 m. prasidėjusi polemika tarp unitų ir ortodoksų, taip pat intelektualinis protestantų ir katalikų spaudimas. Kalbėdamas apie Mohylos ir filosofijos santykį, pranešėjas pažymėjo, kad jo įkurtoje akademijoje filosofija atskiriama nuo teologijos ir paverčiama savarankiška disciplina. Mohylos akademijoje į filosofiją gilinamasi recipuojant protestantų ir katalikų autorius ir jų idėjas panaudojant ortodoksų tikėjimo poreikiams. Filosofijos ir teologijos atskyrimą bei protestantiškų ir katalikiškų autorių recepciją XX a. tyrinėtojas Georgijus Florovskis laikė atsakingais už tai, kad į ortodoksų teologiją įsibrovė žalingas intelektualizmas, kuriuo pastarajai būtina atsikratyti. Su Florovskio požiūriu Sungaila kategoriškai nesutiko ir gynė mohylietiškosios sintezės teisėtumą bei pagrįstumą.

Vilius Dranseika savo pranešimą skyrė kauniečiui filosofui ir visuomenės veikėjui Izaokui Donskiui (1898–1938). Kadangi šis autorius menkai žinomas, tai prelegentas trumpai pristatė jo intelektualinę biografiją. Mokėsi Kaune gimnazijoje, studijavo Peterburge ir Berlyne. 1923 m. Berlyne apsigynė daktaro disertaciją apie bendrąsias ir individualiąsias sąvokas. Ten palaikė glaudžius ryšius su rusų emigrantais ir jų iš Rusijos perkelta *Laisvąja filosofijos akademija*. Nenutraukė ryšių ir su Lietuva. Dėstė žydų mokymo įstaigose, taip pat bandė

įsitvirtinti ir lietuviakalbėje akademinėje terpėje. Teikė paraišką eiti docento pareigas Lietuvos universitete. Habilitacijai pateikė darbą vokiečių kalba apie kitų protų problemą. Savo recenzijoje Sezemanas šį darbą įvertino teigiamai ir rekomendavo Donskį priimti į docento pareigas. Tačiau Švietimo ministerija vis delsė pripažinti Donskio daktaro disertaciją ir taip jis docentu netapo. Nepavykus įsitvirtinti lietuviškoje akademinėje terpėje Donskis savo dėmesį nukreipė į Londoną. Ten baigė tarptautinės teisės studijas. Mirė pakeliui į Londoną, į žydų regionalistų suvažiavimą. Palaidotas Paryžiuje. Kalbėdamas apie rankraštinių Donskio palikimą, Dranseika nurodė, kad jo likimas yra nežinomas. Ankstyviausias išlikęs tekstas – daktaro disertacijos santrauka. Pats disertacijos tekstas, spėja pranešėjas, greičiausiai neišlikęs. Didžioji dalis publikacijų paskelbtos 1930–1935 m. Jos parašytos įvairiomis kalbomis – vokiškai, rusiškai, lietuviškai, jidiš ir angliškai. Anglų kalba 1934 m. publikuotą Donskio tekstą „Truth and Modern Dictatorship“ prelegentas nurodė kaip vieną iš geriausiai iliustruojančių autoriaus plėtotos socialinės epistemologijos idėjas. Šiame tekste jis suformuluoja skirtingiems politiniams režimams (demokratijoms ir diktatūroms) būdingas tiesos sampratas ir aptaria atvejus, kuomet dėl išskirtinės situacijos demokratiškose visuomenėse tam tikrose įsitikinimų sferose epistemologinės pozicijos gali supanašėti su diktatūroms būdingomis epistemologinėmis pozicijomis. Pasak pranešėjo, Donskis demokratijas sieja su absoliutistine tiesos teorija, kurioje tiesa laikoma nepriklausoma nuo praktikos ir praktinių interesų, o diktatūras – su

reliatyvistinė tiesos teorija, kuri tiesą laiko priklausoma nuo praktikos ir praktinių interesų. Nepaisant savo tiesos teorijų, demokratijos ir diktatūros skirtingai elgiasi nuomonių pliuralizmo atžvilgiu: pirmosios pripažįsta ir leidžia nuomonių įvairovę, o antrosios nepripažįsta ir neleidžia. Tačiau skirtumas tarp demokratijų ir diktatūrų traktuojant nuomonių įvairovę yra reliatyvus. Nepaprastųjų būklių (karo ar stichinių nelaimių) situacijose demokratijos supanašėja su diktatūromis, nes tam tikrose sferose, ypač susijusiose su valstybės valdymu, pradeda riboti nuomonių įvairovę ir kritiką.

Alvydas Noreika svarstė klausimą, ar Amerikos lietuvių visuomenės ir mokslo veikėją Vytautą Kavolį galima laikyti filosofu. Į šį klausimą pranešėjas atsakė teigiamai. Jis įrodinėjo, jog Kavolio kūryboje ir veikloje galima aptikti trijų tipų filosofiją – egzistencinę filosofiją, labiausiai eksplikuotą studijoje „Nužemintųjų generacija“ (1968), politinę filosofiją, besiskleidžiančią liberaliosios pasaulėžiūros apmąstymais, ir socialinę filosofiją, kuria paremti konkretūs moksliniai tyrimai. Noreika teigė, kad visos trys Kavolio filosofijos turi ir bendrumų, ir skirtumų. Jos panašios tuo, kad visų trijų pamatinę teorinę struktūrą sudaro trys kategorijos – „asmenybė“, „kultūra“ ir „visuomenė“. Jų panašumą dar labiau sustiprina tai, kad visais trim atvejais minėtos kategorijos suprantamos iš esmės vienodai. Lygindamas, kaip minėtose filosofijose apibrėžiami santykiai tarp asmenybės, kultūros ir visuomenės, Noreika sakė, kad egzistuoja ir panašumai, ir skirtumai. Būtent pastarieji, prelegento įsitikinimu, neleidžia kalbėti apie vieną bendrą Kavolio

filosofinę sistemą. Vietoj tokios sistemos egzistuoja trys daugiau ar mažiau savitos filosofijos. Tokią išvadą Noreika grindė ir kavoliškųjų filosofijų tematikos savitumu. Pasak jo, pagrindinė egzistencinės filosofijos tema – individo santykiai su gimtąja bendruomene ir jos kultūra, politinės filosofijos – liberalo santykis su bendruomene ir jos kultūra, o socialinės filosofijos – kolektyvinis emocionalumas ir kultūrinė jo raiška. Baigdamas pranešimą prelegentas pažymėjo, jog minėtos filosofijos formavosi ir darė įtaką įvairioms Kavolio kūrybos ir veiklos sritims ne atsiskyrusios viena nuo kitos, bet dinamiškai sąveikaudamos. Ir, pasak Noreikos, tai nieko keista, nes pats Kavolis dinamišką sąveiką asmeniškai laikė geresniu ir sveikesniu integracijos būdu nei loginė sintezė.

III sesija: XVII–XIX a. politinė filosofija

Matas Grubliauskas gilinasi į XVII a. pabaigos Vilniaus jėzuitų politikos kursų analizės ypatybes. Jis įrodinėjo, kad šiems kursams adekvačiai suprasti iki šiol naudota kontekstualistinė strategija, kuria remiantis pirmiausia būdavo nustatomas pavyzdinis kursas, o paskui parodomi nuokrypiai nuo jo kituose kursuose ir pagal jų laipsnį sprendžiama apie esminius filosofinės minties lūžius bei naujų tendencijų įsitvirtinimą, yra netinkama. Kad ši strategija būtų tinkama, turi būti įgyvendintos trys sąlygos: pirma, filosofinių problemų svarstymui neturi daryti įtakos jokie neteoriniai veiksniai; antra, turi būti disponuojama gausiais ir įvairaus pobūdžio šaltiniais; trečia, turi būti įmanoma tiksliai identifikuoti autoritetus ir su jais siejamas

tradicijas. Grubliausko teigimu, šias tris sąlygas tenkina spekuliatyvosios filosofijos (logikos, fizikos, metafizikos), bet ne praktinės filosofijos (etikos, ekonomikos ir ypač – politikos) kursai. Todėl prelegentas siūlė naudoti alternatyvią tyrimų strategiją – analizuoti profesorių inerciją bei spontaniškumą perimant ir vertinant bendrąsias politinės minties vietas. Pasak jo, spontaniškas mąstymas pasireiškia trimis būdais: a) kompiliuojant skirtingų autorių fragmentus, b) pasitelkiant teorinius teiginius turinčius iliustruoti pavyzdžius ir c) pateikiant savo savarankišką asmeninę nuomonę nagrinėjamos temos pabaigoje ar modifikuojant cituojamų autorių mintis.

Savo pranešime **Vilius Mačkinis** aptarė XVIII a. švietėjo Jeronimo Stroinovskio prigimtinės teisės koncepciją ir jos politines implikacijas. Stroinovskio pažiūras pranešėjas svarstė pasitelkęs platų fiziokratinio mąstymo kontekstą, kuriame jos formavosi ir funkcionavo. Susirinkusiesiems buvo įtikinamai pademonstruota, kad esminiais savo principais Stroinovskio prigimtinės teisės koncepcija niekuo nesiskyrė nuo kitų to meto fiziokratinų teorijų. Kaip ir pastarosiose, joje buvo daroma perskyra tarp prigimtinės ir žmogiškos-politinės tvarkos, pabrėžiama prigimtinės tvarkos dieviška kilmė, galimybė šią tvarką racionaliai pažinti ir žmogiškų teisių ir pareigų, iš kurių svarbiausia turėti ir gausinti nuosavybę, įsiškanijimas joje; reikalaujama, kad žmogiškoji-politinė tvarka atitiktų prigimtinių tvarką, ir t. t. Lyginamoji analizė Mačkinį įgalino atrasti ir reikšmingą Stroinovskio prigimtinės teisės koncepcijos išskirtinumą. Jei pagrindinis fiziokratizmo atstovas prancūzų mąstytojas François Quesnay

teigė, jog prigimtinei tvarkai suponuojama aiškiai apibrėžta žmogiškąją-politinę tvarką (absoliutinę monarchiją), tai Stroinovskis užėmė priešingą poziciją. Pastarąją Mačkinis apibūdino taip: „LDK švietėjai, apeliuodami į visuomeninės būklės prigimtinumą ir piliečių tarpusavio išpareigojimus, pačią visuomenės santvarką palikdavo antriniu klausimu ir šios valdžios sudarymo principai buvo jau pačios visuomenės (suvokiančios savo išpareigojimus) reikalas. Esminis politinis argumentas buvo ne sąsaja su konkrečia politine tvarka (viena santvarka geresnė už kitą), bet neišvengiama sąsaja su prigimtinė tvarka, kuriai gera ir teisinga valdžia nenusižengia – o ją užtikrina“.

Rūta Marija Vabalaitė pranešime „Juozapo Goluchovskio idėjų samprata kaip galimas atsakas į kvietimą reabilituoti mintis apie valdovą, kuris yra persiėmęs idėjomis“ supažindino su tęsiamų ankstyvųjų šio filosofo darbų tyrinėjimų rezultatais. Pradžioje ji pateikė dvi „Grynojo proto kritikos“ citatas, kurios sudarė jos tyrinėjimų išeities tašką. Vienoje iš jų Immanuelis Kantas siūlo vartoti idėjos terminą, nenuitolstant nuo jo pradinės filosofinės prasmės, kitoje – neatmesti kaip nenaudingo Platono mokymo apie valdovą, kuris proto akimi išvelgia idėjas ir jomis vadovaujasi. Gilindamasi į Goluchovskio sąvokų „idėja“ ir „pirmapradė idėja“ prasmes, prelegentė pastebėjo, kad Erlangeno traktate mąstytojas nutolsta nuo kantiško idėjų supratimo. Jame idėjos ir pamatinės idėjos terminai vartojami greičiau Friedricho Schellingo, o ne Kanto prasme. Kaip ir Schellingas, Lietuvos filosofas idėjoms suteikia ontologinių krūvį, tad jomis nelaiko vien subjektyvių sumanymų. Tačiau, Vabalaitė įspėjo, būtina

neperdėti Goluchovskio ir Schellingo idėjų sampratų panašumo. Pagrindinį jų skirtumą pranešėja aptiko jose pateiktuose idėjų vaidmens teisingoje valstybėje apibrėžimuose. Ji pristatė traktato citatas, kurios ją verčia manyti, kad Goluchovskis sugrįžta prie platoniškosios idėjų prasmės, ir ši sugrįžimą aiškino kaip autoriaus pastangą priminti, jog valstybei būtini individai, kurių gyvenimo siekius apsprendžia tik inteligibilus būties regionas.

IV sesija: XX–XXI a. politinė filosofija

Algimantas Jankauskas nagrinėjo vieno iš Sąjūdžio įkvėpėjų Romualdo Ozolo plėtotą valstybės idėją. Jos ištakų siūlė ieškoti autoriaus ankstyvuosiuose politiniuose raštuose, rašytuose 1968–1973 m., kai Ozolas studijavo filosofijos doktorantūroje ir ieškojo savojo gyvenimo kelio bei požiūrio į pasaulį. Prelegentas kalbėjo, jog apie 1970 m. Ozolo matomas ateities pasaulis yra visų pasaulio tautų lygiateisio bendradarbiavimo pasaulis („tautų sąjunga“). Jankauskas teigė, kad Ozolas ypač neigiamai vertino supervalstybes (TSRS, Kiniją, JAV). Filosofas manė, jog supervalstybių era, dėl naujo pasaulinio karo grėsmės ir gamtos išsaugojimo būtinumo, save išsėmusi. Supervalstybės – tai visų pirma ideologinių prieštaravimų dariniai, vedantys prie karių susidūrimų; supervalstybės – teršėjos ir gamtos turtų alintojos. Alternatyva supervalstybių galių pasauliui – lygiateisiškų tautų sąjungos pasaulis. Tokiame idėjiniam kontekste Ozolas mąstė ir apie Lietuvos ateitį. Pasak pranešėjo, jis prognozavo, kad netolimoje ateityje įvyks Sovietų Sąjungos ir Kinijos ginkluotas konfliktas, ir ragino

būti pasirengusiems kovoti dėl Nepriklausomybės. Baigdamas pranešimą Jankauskas pažymėjo, kad vėlesniais gyvenimo metais Ozolo pažiūros nekito ir būtent jų vedamas įsijungė į Sąjūdžio veiklą.

Simo Čelutkos pranešimo tema – Alvydo Jokubaičio paieškos atsakymo į klausimą, kas yra politika. Prelegento teigimu, arčiausiai prie atsakymo filosofas priartėja svarstydamas politikos autonomijos problemą, kurią nagrinėdamas jis ypač daug dėmesio skiria politikos ir moralės santykio aptarimui. Čelutka įrodinėjo, jog liberalusis minėtos problemos sprendimas, kuriuo siūloma politiką atriboti nuo moralės, Jokubaičio netenkina. Jis siūlo politiką vėl iš naujo susieti su morale ir jų abiejų junginį autonomizuoti tų moderniojo mąstymo pakraipų, kurios siekia išardyti šią sąjungą, atžvilgiu. Tačiau, pažymėjo prelegentas, pastaraisiais metais, ypač pradedant knygos „Politisinis idiotas“ pasirodymu, Jokubaitis pradeda smarkiai abejoti politikos galimybėmis ir netgi politikos verte apskritai. Čelutkos teigimu, matome vis labiau ryškėjantį poslinkį nuo politikos prie moralės, prie vidinio arba pogrindžio žmogaus, asmens sielos klausimų, kuris galiausiai veda į liberalaus politikos supratimo priėmimą.

V sesija: Religijos filosofija

Margarita Poškutė aptarė, kaip XX a. pradžios katalikų filosofinėje antropologijoje buvo apibrėžiami žmogaus gyvenimo tikslai. Prelegentė pažymėjo, kad visi svarstę šį klausimą vadovavosi neotomististine filosofija ir jai būdinga žmogaus samprata, tik vieni – pažodiškiau, o kiti – kūrybiškiau. Poškutės teigimu, pirmuosius bene ryš-

kiausiai reprezentuoja Mečislovas Reinys, o antruosius – Adomas Jakštas. Reinys įrodinėjęs, jog žmogui dėl jo įvairiapusiškumo yra iškelti skirtingi siekiai: gamtinė prigimtis reikalauja rūpintis kūno fizinėmis jėgomis ir jų stiprinimu, o dvasinė prigimtis – stiprinti pagrindines sielos galias (protą ir valią) ir orientuotis į santykius su kitais žmonėmis, „tiesą ir dorą“ ir galiausiai patį Absoliutą. O Jakštas laikęsis nuostatos, jog žmoguje svarbiausia yra kūrimo galia, kurios tinkamas realizavimas ir turi būti laikoma svarbiausiu žmogaus uždaviniu.

Olegas Skoriukovas, remdamasis išlikusiais Levo Karsavino vėlyvojo laikotarpio rankraščiais bei korespondencija, siekė rekonstruoti mąstytojo darbo planą ir parodyti, kaip nuo istorijos metafizikos jis judėjo „Pasaulio kultūros istorijos“ kūrimo link. Prelegento teigimu, Antrojo pasaulinio karo metais rašytoje „Pasaulio kultūros istorijoje“ Karsavinas bando pateikti pasaulio kultūros istorijos vystymosi raidą per krikščionybės prizmę ir tam pagrindu tarnauja jo istorijos metafizikos koncepcija, kurioje Kristus laikomas istorijos viršūne. Baigdamas pranešimą Skoriukovas pristatė Karsavino požiūrį į įvairias istorines epochas. Pasirodo, XIII amžius buvo mėgstamiausias filosofo laikotarpis, o Renesanso itin nevertino ir vadino jį *Vyrozdenie* („Išsigimimas“).

Ramūnas Boleslovas Malcius apžvelgė Antano Maceinos religijos filosofijos raidą nuo ankstyvojo iki vėlyvojo laikotarpio, išsamiai apibūdindamas pagrindines kiekvieno laikotarpio idėjas. Prelegento tvirtinimu, ankstyvajame savo kūrybos laikotarpyje Maceina atmeta religijos ir kultūros priešpriešinimą ir siekia rasti jų

sintezę. Filosofo įsitikinimu, būdamas skirtingos, jos yra viena kitai reikalingos. Viena vertus, kultūra per žinojimą, dorą ir kūrybą tarnauja religijai, t. y. žmogaus santykiui su Dievu. Antra vertus, be religijos pagalbos kultūra negalėtų pasiekti savo idealų – visiško žinojimo, doro gyvenimo ir tobulos kūrybos. Viduriniuoju laikotarpiu Maceina plėtoja teistinį egzistencializmą, paremtą prielaida, jog „Dievo ieškojimas yra egzistencijos sąmonės aktas. Suvokus save, egzistencija suvokia ir Dievą“. Šią prielaidą Malcius eksplikavo taip: „Dievas nėra tokia transcendencija, kuri žmogui nėra prieinama, nes Dievas kūrė žmogų su tikslu ir tuo pačiu jam taip pat davė tikslą, kuris, teistinio egzistencializmo požiūriu, yra sueiti su Dievu į santykį Tu–Tu ir taip grįsti save per Dievą. O tokį kelią į Dievą gali suteikti tik ribinė situacija, kadangi tik joje žmogus išeina iš kasdienybės ir užklausia Tą, kuris ir slypi už ribinės situacijos t.y. Dievą“. Brandžiuoju kūrybos laikotarpiu Maceina kuria religijos filosofiją, kurios centre atsiduria kenozės sąvoka. Prelegento teigimu, Maceina kenozę supranta kaip Dievo apsiribojimą, apsiplėšimą, išsituotinimą. O tą Dievas, pagal filosofą, padaro trejopai: kurdamas, įsikūnydamas kaip *Logos* ir mirdamas ant kryžiaus.

Gintaras Kabelka analizavo ateizmo specifiką sovietiniais metais. Jis teigė, kad tuo metu egzistavo dvi ateizmo atmainos – *karingasis* ir *nuosaikysis*, arba *deterministinis*, *ateizmas*. Pirmasis religiją traktavo kaip išnaudotojų klasių ideologiją, kova su kuria esanti klasių kovos sudedamoji dalis. Jam buvo būdingas kovingumas, bekompromisiškumas, revoliucinis smurtinis veikimas. O nuosaikijame ateizme religija

buvo suprantama kaip viena iš ideologijos (susvetimėjusios sąmonės) formų. Pasak prelegento, kritikuodami religiją ir gilinamiesi į jos raidą, nuosaikieji vadovavosi trimis principais: 1) *determinizmu*, kuris skelbė, jog religija yra sąlygojama ekonominės bazės ir jos pavidalų kaitos; todėl kol egzistuoja antagonistinės formacijos, tol egzistuos ir jų iškreipta sąmonė – religija; 2) *istoriškumo*, arba konkretaus istorinio požiūrio, *preferavimu*, iš kurio sekė kai kada pozityvus istorinio religijos vaidmens pripažinimas: visos visuomeninės-ekonominės formacijos buvo būtinos istorijos pakopos, taigi, ir jų ideologija – religija – nėra nei gera, nei bloga, bet būtina; 3) pirmų dviejų principų sąlygotas partiškumo, klasių kovos principų atsisakymas, ignoravimas, susilpninimas, apėjimas.

VI sesija: *Filosofinė antropologija*

Savo pranešimą apie Vosių Sezemaną **Dalius Jonkus** pradėjo pažymėdamas, kad jis buvo vienas iš žymiausių XX a. Lietuvos filosofų, tačiau dėl savo marginalumo (nebuvo nei lietuvis, nei rusas, bet Suomijos švedas, gyvenęs Rusijoje ir Lietuvoje ir save laikęs labiau rusų kultūros žmogumi) kol kas sulaukęs menko tyrinėtojų dėmesio. Prelegentas aptarė Sezemano vėlyvojo laikotarpio (1944–1955 m.) kūrybinį palikimą, kurį įvardijo „metafiziniiais-antropologiniais“ rankraščiais. Jonkus spėjo, kad šiuose rankraščiuose dėstomos idėjos turėjo įeiti į didelį kūrinį „Dvasios ir materijos sąryšis“, kuris buvo pradėtas rengti, bet taip ir liko neužbaigtas. Pranešėjas sau kėlė uždavinį rekonstruoti minėto kūrinio visuminę struktūrą. Jis teigė, kad tai galima padaryti

Lietuvoje turimus to laikotarpio rankraščius susiejus su buriatų budistų filosofo Bidijos Dandarono archyve esančiais tekstais. Galimas sąsajas tarp Sezemano ir budistų filosofo Jonkus aiškino tuo, kad 1950–1955 m. kalėdamas lageryje Lietuvos filosofas laisvu laiku nuo sunkių darbų daug rašė ir dėstė filosofiją kitiems kaliniams, tarp kurių buvo ir Dandaronas. Prelegento teigimu, pastarojo archyve yra nemažai tekstų, kurie didele dalimi sutampa su Sezemano tekstais, esančiais Vilniaus universiteto rankraštyne, ir kurie klaidingai priskiriami išskirtinai budistų filosofo autorystei. Jonkus tikino, kad būtent šie tekstai galėtų mums duoti supratimą apie trūkstamas „Dvasios ir materijos sąryšio“ dalis. Baigiamąją pranešimo dalį prelegentas skyrė pagrindinių minėto kūrinio idėjų rekonstrukcijai. Jis įrodinėjo, kad minėtame kūrinio plėtojamas aristoteliškas, panpsichistinis, biopsichistinis pasaulio vaizdas.

Tomas Kavaliauskas gilinasi į bene žymiausio Nepriklausomybės laikotarpio filosofo Arvydo Šliogerio darytų fotografijų interpretavimo subtilybes. Pranešėjas įrodinėjo, kad Šliogerio nuotraukos skirtos ne *mass media* ir ne virtualiam pasauliui, į kurį per socialinius tinklus keliamos skaitmeninės nuotraukos. Jis pripažino, kad filosofo nuotraukas ten galima įkelti atiduodant duoklę technologiniam parankumui „pamatyti“ autorinį kūrinį, bet ten neįkelsi filotopijos minties, kuri jo nuotraukose yra užkoduota. Šią mintį Kavaliauskas siūlė dešifruoti atsižvelgiant į fotografijų referencijų lauką. O pastarąjį, pagal jį, sudaro dviejų rūšių nuorodos. Pirmą, tai, kas gali atrodyti kaip eilinis fotografo kraštovaizdžio romantizavimas ar net kartais

pernelyg dokumentinis fiksavimas, iš tiesų turi savo literatūros ir tapybos kūrinį referencijas. Paprastas dulksvas vieškelis – tai jau nebe šiaip vieškelis, o Broniaus Radzevičiaus aprašytas kelias, o ilgas vingiuotas kelias pamiškėse tarp laukų – tai jau nebe šiaip kelias, o vinguriuojantis čiurlioniškos vizijos žaltys. Antra, tokie fotosofiniai kodai turi ir savo vietą – tai Lietuvos vietos, kuriose darytos nuotraukos. Pasirinkti objektai savaime byloja šliogeriškos Lietuvos dvasią, nuotaiką. Per tai siekta mylimos vietos Būties atverties.

Pranešimo pradžioje **Margarita Matulytė** aptarė humanistinės fotografijos sampratą, jos užgimimą Vakaruose ir raišką XX a. antrosios pusės Lietuvos fotomenininkų darbuose. Po to ji domėjosi, kaip Lietuvos filosofai reagavo į humanistinę fotografiją. Iš pastarųjų ji išskyrė Romualdą Ozolą ir Algirdą Gaižutį, kurie, pasak jos, sovietmečiu kone vieninteliai aktyviai dalyvavo Lietuvos fotografijos meno draugijos veikloje ir kaip teoretikai iš arti stebėjo lietuvių fotografijos kūrybinius procesus, taip pat ir Arvydą Šliogerį. Ozolas, jos teigimu, meilę žemei išskyrė kaip pamatinę humanistinės fotografijos vertę, kaip esminę visuomenės dvasinės kultūros atramą, padėjusią išlikti sovietmečiu ir atgauti nepriklausomybę. Gaižutis, viena vertus, pabrėžė, kad „mėnas – savita pasaulėžvalga, konvencionalus žmogiškųjų vertybių perteikimo ir išgyvenimo būdas“ ir, antra vertus, nurodė į komplikuotas fotografijos reikšmines struktūras

bei konotuotus vaizdo pranešimus. Šliogeris, įvardijęs autorių individualizuotus ikonų tipus (Kunčius linkęs į nežmogiškus daiktus, Sutkus – į žmogiškumo duotis, o Rakauskas sujungęs nežmogiškumą ir žmogiškumą), iškiliausiu „aukščiausios Tikrovės“ kūrėju vadina Rakauską, kuris apčiuopė ir parodė „lietuviškąjį, būdingą tik mūsų tautai ir mūsų kultūrai“ archetipą. Rakausko kūrinių įkvėptas Šliogeris fotografinį vaizdą vadina „juslumo šventykla“, kur „juslumas visiškai sutampa su absoliutu ir pasirodo kaip galutinė Tikrovė“. Filosofas teigia, kad fotografas yra ne kūrėjas, o grynasis stebėtojas ir kad fotografija nėra joks meno kūrinys, nes jos kilmė nežmogiška.

Konferenciją užbaigė **Žilvinas Svigaris**, perskaitydamas pranešimą „Mitopoetiniai lietuviškos savasties motyvai Vinco Vyčio kūryboje“. Prelegentas įrodinėjo, kad Vyčio susidomėjimas senuoju mitiniu lietuvių pasauliu buvo neatsitiktinis. Jame jis regėjo išeitį iš šiandieninį pasaulį kamuojančių bėdų – esminių žmogiškumo pagrindų praradimo, šventumo sampratos nykimo, bendruomeniškumo nuvertėjimo. Svigaris teigė, kad rekonstruodamas senąjį mitinį lietuvių pasaulį išeivijos filosofas rėmėsi antropologės Marijos Gimbutienės svarstymais apie Senosios Europos civilizaciją.

Uždarant konferenciją, dar kartą buvo pasveikinta su Pasauline filosofijos diena, pasidžiaugta plačia ir turininga konferencija ir nuspręsta ją rengti ir kitais metais.

ALVYDAS NOREIKA